

zdenko balog

parižka moda

razvitak modnog žurnala
od ilustrirane revije
do prvoga svjetskog rata

Povijest ilustrirane revije paralelna je s razvojem fotografije; netom su Daguerre i Talbot patentirali svoje izume, već se na više strana Evrope pokreću razni ilustrirani časopisi. Naročito su značajni naslovi »Illustrated London news« 1842, a 1843. »Illustrierte Zeitung« i »L'illustration«. Nedovoljno populariziran i tehnički nesavršen, medij fotografije nije dao izravnog povoda pokretanju i oblikovanju tih revija, ali svojim razvojem u toku druge polovice 19. st. utječe na izgled tih izdanja, a i na sve veću ulogu slike i ilustracije u životu. Ilustrirane će revije biti posebno popularne u srednjoevropskom području, dakle u njemačkom jezičnom krugu, kojemu u to doba pripada i Hrvatska. Tako će poslije spomenutih lajpciških »Illustrierte Zeitung« i 1852. u Stuttgartu pokrenutog »Die illustrierte Welt«, relativno rano, već 1869, slijediti i prvi naslov s područja Hrvatske, »Esseker allgemeine illustrierte Zeitung«, koji izlazi u Osijeku, na žalost samo godinu dana.¹ Ilustrirane novine redovito su obilovale kuriozitetima, novim izumima i senzacijama koje je mašta ilustratora još potencirala, zatim detaljnim izvještajima o stravičnim nesrećama, katastrofama i zločinima... To su, napokon, bile obiteljske novine, a ne suhoparni poslovno-politički muški listovi. Stoga je i logično da gotovo redovito sadrže modni prilog. Većinom je taj modni prilog, opsega 1—2 strane, uklopljen u zadnje stranice lista posebno posvećene ženama. Ilustriran je, ali se ilustracije atraktivnošću malokad mogu mjeriti s onima iz doba ampira i biedermajera.

Pariski »Journal des Demoiselles«, koji izlazi od 1833, zadržao je i duboko u drugoj polovici stoljeća tradicionalnu fizionomiju francuskog žurnala s elegantnim, ukusno koloriranim modnim grafikama. Tek osamdesetih godina u te novine također prodire crno-bijela ilustracija, i to je dobar primjer promjene ukusa što ju je nametnula fotografija.

U Berlinu se 1855. pokreću novine »Der Bazar — illustrierte Damenzeitung«, izdanje koje je gotovo u čitavom svom opsegu posvećeno modi. »Der Bazar« je onaj poseban tip ilustriranih novina s direktnim uklapanjem slike u slog. Bilo je, naime, i ranijih uklapanja ilustracija u novine i časopise, ali uglavnom umećanih na posebnim listovima, bez karakterističnoga grafičkog kontakta slike i teksta. Svojim sadržajem »Der Bazar« je i pravi početak razvoja specijaliziranoga modnog časopisa.

Od vremena »Theaterzeitunga« i »Lune« mnogo se toga izmijenilo u sadržaju i opremi modnih izdanja. Moda se prezentira sve raznolikije, od večernjih gála, promenadnih kostima, jutarnjih haljina, sportskih i kupaćih (!) kostima do modnog rublja, a posebno su

¹

Opširnije: Olga Maruševski, »Prilog istraživanju tiskarskog umijeća u Hrvatskoj: prve ilustrirane novine u Osijeku«, Vijesti MIK Hrvatske br. 3/72.

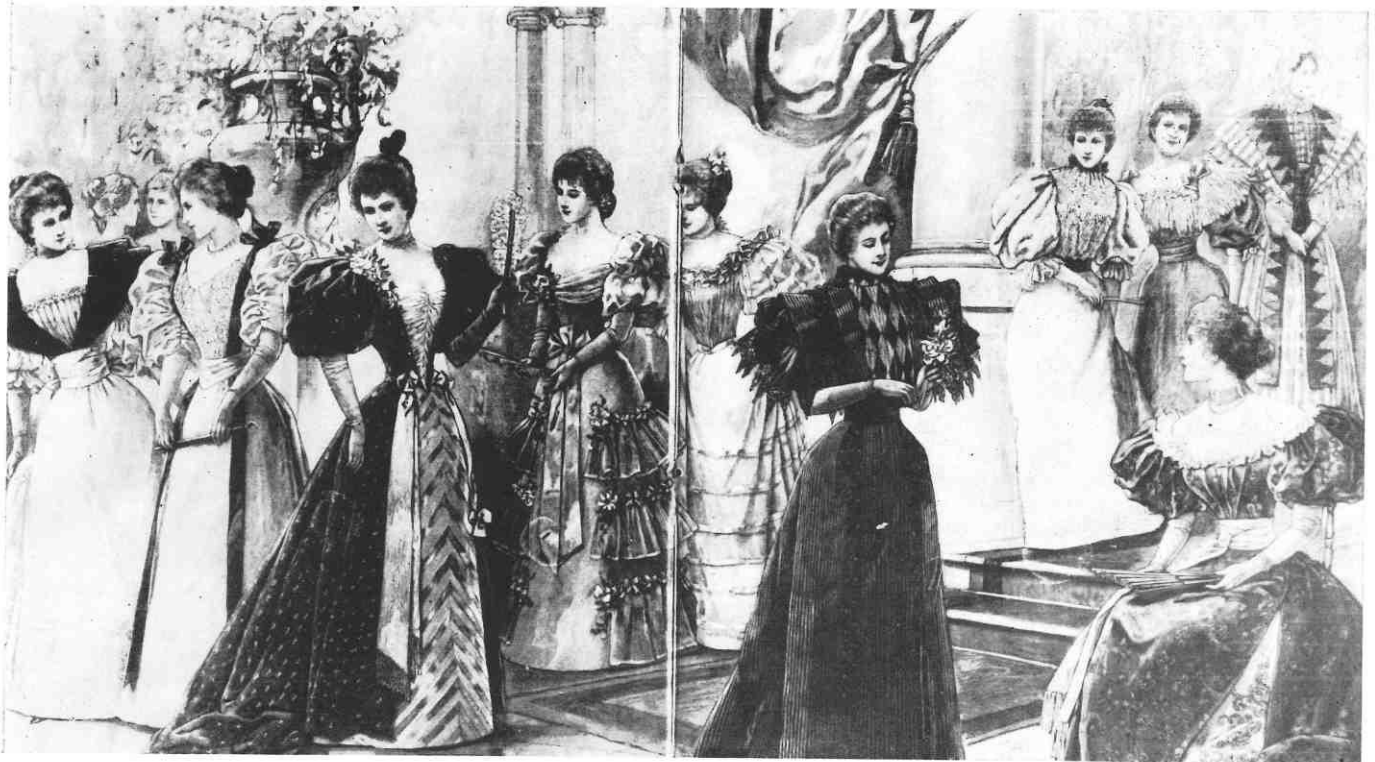

LJETNA OPRAVA ZA POSJETE

diferencirani modeli za odrasle žene i oni za djecu raznih uzrasta. Samo nigdje nije bilo muških modela, naprosto su nestali iz modnih novina. Umjesto adresa modnih salona sad su uz modele sasvim konkretne praktične upute za izradu pojedinih modela, a često i krojni arci (ne zaboravimo da smo u eri šivaćih strojeva). Zbog višestruke važnosti i očiglednih referenci na razvoj naše modne žurnalistike posebno ćemo se još osvrnuti na likovno-grafičku opremu berlinskih novina. Veoma kitnjasto zaglavlje s ornamentiranim slovima, puttima i biljnim viticama bit će pratnja mnogih sličnih novina i zadržat će se s manjim oscilacijama do kraja stoljeća. Čitav tekst modnog priloga sastoji se od opisa modela i uputa za rad, a samo izuzetno zalutaju neki opći tekstovi o novoj modi. Stranice su pravilno, strogo simetrično komponirane, pa će simetrična kompozicija biti prepoznatljivo obilježje stranice modnog lista sve do osamdesetih godina. Veoma su popularne srednje stranice, »duplerice«, s velikim grupama modela. Ti se gruppni prizori nastoje povezati i osmisлити nekom zajedničkom radnjom (najčešće šetnjom na promeni ili u parku), a da pri tom ne bude narušena jasnoća pojedinog modela.

Nekoliko godina nakon »Der Bazara« u Berlinu se pojavljuje još jedno modno izdanje, »Die Modenwelt«, pokrenut 1866. Opremom je veoma sličan svom prethodniku, ali je mnogo tanji, i čitav posvećen modi i ručnom radu. Prema kraju stoljeća raste broj sličnih izdanja po Evropi, u Parizu 1879. »Le petit echo de la mode«, u Berlinu 1885. »Mode und Haus«, a 1891. »Wasche Zeitung«, da spomenemo samo neke naslove.

God. 1888. u Zagrebu je, u nakladi firme Kugli & Deutsch, pokrenut »Dom i svijet«, ilustrirane obiteljske novine šarenog sadržaja. To nije prvo naše izdanje toga žanra, čak i ako se zanemari kratka avantura osječkih ilustriranih novina, jer je »Vienac« tada imao već dugogodišnju reputaciju ilustriranih novina. »Vienac«, međutim, nikad nije donosio modne priloge, dok »Dom i svijet« od prvoga broja usmjeruje zadnju stranicu redovnom modnom izvještaju sa slikom. Kakve su zapravo novine bile »Dom i svijet«? Najbliži uzor vidimo im u lajpciškom izdanju »Illustrierte Zeitung«, ali su u to doba sve takve novine imale mnogo šta zajedničko. Sadržaj im je maštovito svaštarski, više svijeta nego doma, pa slutimo da je

većina tekstova i ilustracija prenesena iz inozemnih izdanja. U dobroj tradiciji sličnih publikacija i ovdje sve obiluje senzacijama, nesrećama, nekrolozima i zločinima. Novine poput ovih bile su u vrijeme prije televizije, filma i šarenih foto-revija glavni vizuelni kontakt ljudi sa svijetom, te nećemo pretjerati ako kažemo da su one uvelike oblikovale čovjekovu sliku svijeta. Modni prilozu u »Domu i svijetu« bili su redovito prenošeni iz novina »Der Bazar« i »Wiener Mode«,² i to s oko 4—6 tjedana zakašnjenja. Tako se, dakle, Zagreb po drugi put uključuje u raširenu mrežu prekupljivanja modnih priloga iz evropskih metropola. Tekst modnog priloga u »Domu i svijetu« komentira prikazane modele, ali češće i tekuću modnu sezonu općenito, ili donosi izvještaje iz mondenog svijeta, kazališta, dvorova, i sl. Slike su birane iz širokog repertoara spomenutih modnih novina, no prevladavaju modeli za večernje i promenadne haljine, te odjeća za putovanja, a rjeđe se pojavljuju kućne haljine i modeli šešira. To su gotovo redovito ženski modeli, nikada muški a samo iznimno dječji. Zanimljivo je da »Dom i svijet« donosi i oglas za pretplatu na »Wiener Mode«, iste novine iz kojih prenosi svoje priloge. »Pariška moda« počinje izlaziti prvih dana 1895, a nakladnici su bili također Kugli & Deutsch, koji su nekoliko godina ranije pokrenuli »Dom i svijet«. »Pariž-

ka moda« najavljena je bučno kao nacionalna ofenziva protiv njemačkih modnih novina,³ ali pri tom ne treba potcjenjivati ni komercijalnu komponentu. Kugli & Deutsch bili su, naime, ovlaštene posrednici za pretplatu na »Wiener Mode« u Hrvatskoj, te su dobro znali koliko je zanimanje za modne novine. Stoga su bez većeg rizika mogli pokrenuti svoje izdanje.

Pogledajmo »Parižku modu« u toku 13 godina njezina izlaženja. U tom razdoblju, od 1895. do 1907, mnogo se toga izmijenilo u grafičkom dizajnu lista, a još više u samoj modi. To su godine nostalgичnog »fin de siècle«, mladenački poletnog pokreta 1900. i pompozno ulaska u novo stoljeće. »Pariška moda« nastupa 1895. kao tipičan, ni po čemu poseban, nimalo avangardan srednjoevropski *Modeblatt*, koji je tek jezikom prkosio dominaciji njemačkih listova u Hrvatskoj. Stoviše, osim koncepcije, čini se da su i mnoge slike prekupljivane iz Njemačke, i to od I. H. Schverina, berlinskog nakladnika suvremenih izdanja »Mode und Haus« i »Wasche Zeitung«. Časopis ima 8 strana, što je stan-

3
O tome rječito govori citat: »...koji je rodila puka nužda i potreba da se iz hrvatskih kuća istisne tuđe modne listove, koji su puno krivi, što se hrvatska svijest tako sporo širi...«. Zanimljivo je usporediti taj citat (»Dom i svijet« br. 1/1895) s citatom iz prvog broja »Praktičnog modnog lista« iz 1919: »... Ali možemo i moramo se othrvati od tuđinskog upliva u modnoj književnosti... Sve što se tiče mode možemo mi doznati na našem lijepom hrvatskom jeziku i ne trebamo za to njemačkih modnih listova.«

² I to iz »Der Bazara« do zaključno drugog broja 1889, a dalje iz »Wiener Mode«.

dardan opseg sličnih izdanja, ali k tomu idu i posebni prilozi, krojni arci, prilozi za ručni rad, kolor-ilustracija, reklamni listak... Što se tekstova tiče, osim opisa i uputa uz modele, te modnih izvještaja iz metropole, tu su i tekstovi političkog sadržaja, a posebno apeli za poštivanje i promicanje vlastitog jezika; konkretno, da djecu treba učiti najprije hrvatski, a tek zatim njemački i francuski. Ali povremeno zaluta i koji tekst o nesrećama i zločinima. Oprema je lista prvih godina tamna i seriozna, ilustracije su tvrde, a tvrde su i granice koje dijele tekst od slika. Prva strana s naslovnom glavom ostatak će uglavnom neizmijenjena, tek će se neznatno mijenjati odnos slike i teksta. Uvijek će slika simetrično dominirati prostorom, dok su lijevo i desno uski stupci teksta. Zaglavlje, koje će ostati neizmijenjeno za sve vrijeme izlaženja lista, tvori nejasna alegorijska priča u kojoj se od gomile cvijeća, vitica, putta, medaljona i vaza, slova imena gube u baroknoj nejasnoći. Zadnja strana redovito je potpuno ispunjena slikom, bilo gala-toaletom ili prijedlozima za karneval i sl. Srednje strane također uglavnom ispunjava velika masovna slika, kompozicija u nekom klasičnom enterijeru ili parku, s barem desetak prikazanih modnih toaleta. Uočljiva je sličnost tih »duplerica«, koje su ujedno »glancštik« čitavog broja, s upravo u to doba dovršenom svečanom kompozicijom Vlahe Bukovca »Ilirski preporod« na zastoru HNK. Ostale stranice bile su kombinirane od slika i teksta. Upravo ćemo na njima u toku godina izlaženja lista pratiti značajne promjene u grafičkom uređenju. U odnosu na prije navedene berlinske naslove, najprije uočujemo da se gubi stroga simetričnost. Stranice postaju zbijenije, granica je između slika i teksta oštra, bez okvira. Slike su slobodno,

često dijagonalno raspoređene, a tekst ispunjava slobodne prostore u uskim stupcima. U toku 1898. počinju se sporadično javljati okviri oko pojedinih ilustracija, s početka tek djelomično, kao da je slika nalijepljena na stranicu, pa se uz rub vide lagane sjene. Iste te godine u našem je novinstvu promovirana secesija, i to u uskršnom broju »Vienca«, koji su u tu svrhu opremili naši značajni umjetnici.⁴ Tako će u toku iduće godine novi trend prodrijeti i u »Parišku modu«, te ćemo i u njoj naći zanimljivih rješenja i kombinacija slika i okvira, posebno karakterističnih mekih florealnih vitica. Prvih godina 20. stoljeća dolazi do brzog zamora od raspjevanog secesijskog ornamenta, te će ga smijeniti nešto tvrde, apstraktne, gotovo geometrijske dekoracije. Istodobno se mijenjaju srednje strane, pa umjesto zajedničke grupe susrećemo nizove modela u zasebnim okvirima. Redovnim sadržajem i bogatim priložima »Pariška moda« je karakteristična modna publikacija, informativna po tekstovima i slikama, opremljena uputama za samostalan rad, ali i adresama modnih salona, pokrivajući puni repertoar modnog odijevanja za žene i za djecu.

»Pariška moda«, prve hrvatske modne novine, prestaje izlaziti 1907. Praznina nakon nje ostaje neispunjena do 1919, iako 1911. izlazi »Modni svijet«, ali samo pola godine. Trinaest godina izlaženja »Pariške mode« nije ni predugo ni prekratko razdoblje, ali, jer je riječ o vremenu izrazitih stilskih trendova i promjena,

4

I to: S. Raškaj, R. Auer, F. Kovačević, V. Bukovac, B. Čikoš, O. Iveković i J. Bauer.

PARISKA MODA

Kosa prišavene
nju naprene i
do drotočke.
Uspravna ogr
lica
grudnjak
pokr

Illustration of two women in elaborate, light-colored dresses with long veils, set within a circular frame. Below this are several smaller fashion sketches and columns of text in a smaller font, including labels like 'XV. fig. 19 da' and 'XVI. fig. 19 da'.

»Pariška moda« ostaje najzanimljiviji i najkvalitetniji izvedeni uzorak naše modne periodike.

»Modni svijet« (1911) novine su koje bi kvalitetom i solidnom opremom nadoknadile nestanak »Pariške mode« da nisu, na žalost, izlazile samo pola godine. Razvoj grafičke opreme koji smo pratili na »Parižkoj modi« nastaviti ćemo promatrati na »Modnom svijetu«. Već pogled na naslovnu stranu i zaglavlje otkriva kontinuitet, ali i temeljite promjene. Iako se u repertoaru zadržala florealna vitica s medaljonima, sad je to mnogo svjetlije, lakše i čitkije, a na čistoj podlozi jasno se ističu čvrsta slova naslova lista. U cjelini je kompozicija stranice ista: ispod zaglavlja veća je slika i malo teksta. Pojedine stranice pokazuju veoma slobodne, izrazito asimetrične kompozicije teksta i slika, čitave stranice djeluju lakše, a crteži linearnije. Poneke kompozicije kao da oponašaju, u to doba već raširene, foto-ilustracije, jer je slika zamagljenih rubova, tanko a pravilno uokvirena, pa djeluje kao umetnuta fotografija.

Daljnji razvoj grafičke opreme u prijeratnim i ratnim godinama pratit ćemo na bečkim novinama »Wiener Mode«, spominjanim već u vezi s našim »Domom i

svietom«. »Wiener Mode« činili su podeblji svesci od pedesetak stranica s kolor-ovitkom, u kojima je osim opsežnoga modnog priloga bilo i raznih drugih rubrika, aktualnosti (čak i političkih), romana u nastavcima, ručnog rada, enigmatike, recepata... Stranice modnog priloga komponirane su ukusno i korektno, iako ponekad zapadaju u monotoniju. U tim godinama još se miješaju umorne reminiscencije secesijskog ornamenta sa svježim rješenjima dekorativnog stila u razvoju. Ilustracije su pretežno tonske imitacije fotografije, ponekad kolorirane, ali se paralelno javljaju i fini linearni crteži. Ne manje zanimljive od modnih priloga u bečkim su novinama stranice oglasa i reklama, prave revije ukusne tipografije i sumarnih ilustracija.

Istodobno u Hrvatskoj, iako nema pravih modnih novina, izlazi više raznih ilustriranih novina svaštarskog sadržaja, u kojima se redovito ili povremeno objavljuju modni izvještaji s ilustracijama. Dovoljno je spomenuti naslove »Ilustrovani list«, »Ilustrovane novosti« i »Domaće ognjište«. Opraštajući se na kraju — sa završetkom rata i slomom Monarhije — od ove teme spomenimo da će već 1919. u Zagrebu biti po-

krenuto i jedno likovno izuzetno izdanje, »Praktični modni list«, no tu se otvara novo razdoblje i nova, drukčija problematika.

Prilog: Moda od cul de Paris do Coco Chanel

Osamdesetih godina prošlog stoljeća u evropskoj modi vlada tzv. cul de Paris (pariška stražnjica), što je samo nova verzija već poznatih turnira. Taj se modni artikl sastoji od konstrukcije koja je skrivena pod skutovima, a omogućuje obilatnu nadgradnju haljine u predjelu stražnjice. Nasuprot tome veoma je tijesan korzet za gornji dio tijela, s uskim rukavima, stegnutim strukom i često širokim dekolteom. Skutovi su kraći, do 15—20 cm iznad poda, pa ta moda podsjeća na jedno stoljeće starije poloneze. Na glavi su šiširići s mnogo čipke i umjetnog cvijeća, ili pak barokne frizure à la Fontanges.

Oko 1888. skut se suzuje, gubi se pomoćna konstrukcija. Istodobno se mijenjaju rukavi, najprije tek znatnim proširenjem u ramenima i nadlakticama. Pojavljuju se modeli razdvojena gornjeg i donjeg dijela, prvi kostimi, u početku samo kao praktična odjeća za putovanja.

Na početku devedesetih skutovi se počinju širiti na donjem rubu, struk je i dalje naglašen, dok se rukavi šire u ramenima i nadlaktici, i to toliko da dobivaju popularni naziv pršut-rukavi. Za tu modu, koja je najizrazitija u sezonama 1894—1896, bio je popularan naziv moda pješčanog sata.

Preostale godine do kraja stoljeća ispunit će ona bizarna moda koja kao u nekoj inventuri postavlja na svoje haljine sve zamislive čipke, volane, mašne, pli-

see i vezove. Rukavi gube svoje dimenzije, a ujedno skut postaje uži i nabraniji. Šeširima se širi obod. Za secesijsku modu prvih godina 20. st. karakteristična je linija koju daje posebno čvrst i neprirodan steznik, a uz veoma uzak struk tijelo je oblikovano tako da gornji dio izbija prema naprijed, a donji dio prema natrag. Skutovi su i dalje nabrani i umjereno široki, a tipično je da su često zarotirani u blagu spiralu. Oko 1902. u modu ulaze šeširi široka valovitog oboda, florentineri. Neprirodno stegnutom tijelu u korzetu sve se glasnije odupiru ženski pokreti i zdravlje. Tako se čak u modnim magazinima uz pomodne haljine pojavljuju i alternativne, tzv. reform-haljine, ravni modeli bez naznačena struka, koji od ramena nesmetano padaju dolje. Moda je bila jača, i takve haljine, iako praktične i udobne, nisu mogle parirati atraktivnim pomodnim haljinama.

Ipak, u toku idućih nekoliko godina struk će olabaviti, te će oko 1910. biti jedva naznačen. U sezonama 1910—1911. dolazi čudno razdoblje tzv. »kosih leđa«: riječ je o naročitom držanju tijela, pri čemu je gornji dio tijela morao biti nagnut naprijed uz opasnost da se izgubi ravnoteža. Skut je tih sezona potpuno ravan, struk jedva naznačen, te je čitava kontura svedena na ravnu, cilindričnu formu. Toj ravnoj liniji kontrastira nakošeni šešir veoma široka oboda.

Uoči prvoga svjetskog rata obod postaje skromniji, linija ženstvenija, ponovo stegnuti struk ističe grudi i bokove, dok se u ratnim godinama skut skraćuje do iznad gležanja i širi prema dolje. Šeširi su sada beznačajnih dimenzija. Ta moda oko 1916. dobiva naziv »Lampenschirm-Mode« (moda sjenila za svjetiljke). Oko 1915. lansira Coco Chanel svoje prve značajnije komplete, ali to je već sasvim novo poglavlje mode.